

(Boven)
Nachtelijke peilronde met ontvanger en antenne om de Nachtzwaluwen op het spoor te blijven.
(Onder)
Nachtzwaluw met zender. De zenders werden aangebracht op de rug en zijn zo klein dat ze de vogel niet hinderen (op de foto is alleen de antenne zichtbaar). Foto's: Peter Eekelder

Nachtzwaluw en Kwartelkoning in de peiling

Zonder speciale technieken blijven de activiteiten van nachtactieve soorten grotendeels in het duister gehuld. Veel soorten zijn weliswaar goed te lokaliseren door de vaak verdragende zang van het mannetje, maar hoe de vogels zich in hun territorium bewegen, blijft doorgaans goed verborgen. Laat staan dat we weten welke factoren van invloed zijn op de vestiging. In de zomer van 2007 werden twee Rode Lijst-soorten, Nachtzwaluw en Kwartelkoning, met behulp van kleine radiozenderdijez gevolgd. De eerste resultaten laten verrassende bewegingen zien.

Jaar van de Nachtzwaluw

In het kader van het 'Jaar van de Nachtzwaluw' is deze zomer door SOVON veel aandacht besteed aan de Nachtzwaluw. In tegenstelling tot andere Rode Lijst-soorten van heidevelden (Korhoen, Duinpieper, Tapuit, Klapekster) gaat het de Nachtzwaluw de laatste jaren voor de wind. We weten echter niet goed waarom; de beschikbare gegevens geven alleen inzicht in de locaties waar mannetjes hebben gezongen. Nu er plaatselijk florerende populaties te vinden zijn, leek het moment aangebroken speciaal onderzoek uit te voeren naar de foerageerplaatsen van de vogels, het voedsel en de ligging van nesten en roestplaatsen. Op die manier hopen we een tipje van de sluier van de ecologie van Nachtzwaluwen op te lichten.

Met medewerking van Natuurmonumenten was het mogelijk om vanaf juni onderzoek te doen in één van de beste Nachtzwaluwgebieden van Nederland, de Zuidoost-Veluwe. Er werden 9 volwassen Nachtzwaluwen (8 mannetjes en 1 vrouwtje) van een radiozenderdijez voorzien. Door middel van een ontvanger kunnen de vogels worden gevolgd.

De eerste resultaten leveren verrassingen op omtrent terreingebruik en territoriaal gedrag. Veel mannetjes hadden vaste dagrustplekken in de kronen van gemengd bos, soms vlak bij elkaar. Een aantal mannetjes hield er daarnaast een dagrustplaats op de heide op na. Sommige vogels brachten de hele nacht door op de heide, terwijl andere zich voornamelijk in het bos ophielden. Foeragerende vogels bleken zich weinig van territoriumgrenzen aan te trekken en legden grote afstanden af, tot honderden meters buiten het territorium. In één geval werd een voedselvlucht tot bijna 2 km van de roestplaats vastgesteld. De overlap in actieradius van de mannetjes blijkt bovendien groter dan voorheen aangenomen: ratelplekken bevinden zich soms nog geen 100 m van elkaar. Individuele mannetjes blijken bovendien geen vaste ratelplek te gebruiken, maar kunnen op locaties worden gehoord die 500 m uit elkaar liggen. Ook bleek het (langdurig) gebruik van een recorder om de vogel tot roepen te stimuleren ertoe te lei-

den dat vogels vele honderden meters buiten hun eigenlijke territorium gingen ratelen. Bij het inventariseren van Nachtzwaluwen is dus de nodige voorzichtigheid geboden als met geluidnabootsing wordt gewerkt.

Stichting Bargerveen onderzoekt momenteel samen met de Vlinderstichting welke insecten er 's nachts rondvliegen in de gebieden waar ook Nachtzwaluwen jagen. In combinatie met het analyseren van de uitwerpselen kan zo achterhaald worden wat er op het menu staat van de Nachtzwaluw en kan het aanbod van potentieel voedsel met het daadwerkelijk opgenomen voedsel worden vergeleken. De resultaten van het zenderonderzoek en de voedselanalyses zullen begin volgend jaar worden gepresenteerd in een speciale rapportage over het 'Jaar van de Nachtzwaluw'.

Kwartelkoningen in het licht

Ook de Kwartelkoning is een nootore nachtblaker. Roepende mannetjes zijn soms tot op meer dan een kilometer te horen, maar over de verdere activiteiten van de vogels tastten we tot dusverre volledig in het duister. Kennis over het terreingebruik is evenwel dringend gewenst aangezien het broedsucces grotendeels afhankelijk is van de speciale maatregelen die in het kader van het 'Beschermingsplan Kwartelkoning' (zie www.kwartelkoning.nl) worden genomen. De soort kan tussen eind mei en eind augustus twee broedsels grootbrengen, maar wordt daarin ernstig belemmerd doordat de voorkeurshabitat, hooiland, vanaf 15 juni op grote schaal wordt gemaaid. Zonder de maatregelen zou elk jaar zelfs 70% van alle Nederlandse Kwartelkoningen worden uitgemaaid. In andere landen is de situatie niet veel beter, en de soort prijkt dan ook prominent - als enige broedvogel in ons land - op de internationale Rode Lijst van BirdLife en IUCN.

Bij de beschermingsmaatregelen wordt in veel gevallen een straal van ten minste 100 m rond een roepende Kwartelkoning tot 1 augustus ongemoeid gelaten. Deze afstand is ontleend aan onderzoek in Schotland en Polen, waar nesten meestal dichtbij de roepplaats lagen. Of deze afstand voldoende is,

Purperreigers met satellietzenders

Over het reilen en zeilen van Purperreigers in Nederland zijn we goed op de hoogte, maar hoe de vogels zich naar hun Afrikaanse winterkwartieren verplaatsen is grotendeels nog onbekend. In opdracht van Vogelbescherming Nederland zijn door Bureau Waardenburg de afgelopen zomer 7 Purperreigers van een satellietzender voorzien, volgens dezelfde techniek die recent bijvoorbeeld ook bij de Zilvermeeuwen en Kleine Mantelmeeuwen is gebruikt.

Zie www.vogelbescherming.nl/purperreiger voor meer informatie.

*Kwartelkoning met zender (de antenne steekt voorbij de staart). Op de voorgrond de ontvanger en antenne waarmee de vogels worden gelokaliseerd.
Foto: Peter Eekelder*

en in welke fase vogels eventueel toch nog worden verstoord, is onduidelijk. Bovendien wordt op deze wijze niet verhinderd dat vanaf half juni het grootste deel van de hooilanden wordt gemaaid en habitat voor nieuwe vestigingen en opgroeiende kuikens sterk wordt beperkt. In de afgelopen zomer is daarom samen met Staatsbosbeheer in het noordelijk IJsseldal en langs het Zwarte Water onderzocht welke mogelijkheden getrapte maaidata (mozaïekbeheer) in de uiterwaarden bieden om gedurende de hele zomer vegetatie beschikbaar te houden. De beide gebieden in Noordwest-Overijssel behoren tot de belangrijkste bolwerken van de Kwartelkoning in ons land en kennen doorgaans minder sterk fluctuerende aantallen dan andere gebieden. Door 25 mannetjes te vangen, en uit te rusten met een radiozender, waren we in staat het terreingebruik van de vogels in de buurt van de mozaïekpercelen nauwkeurig in kaart te brengen en reacties op maaiactiviteiten vast te leggen. Net als bij de Nachtzwaluwen leveren de eerste resultaten een interessante kijk op territoriumgedrag en terreingebruik. Een aantal mannetjes verplaatste zich na verloop van tijd, soms tot ver buiten het onderzoeksgebied (een paar vogels werden in de wijde omgeving niet teruggevonden), soms over enkele honderden meters en in één geval naar de roeplaats van een buurman 5 km verderop (die buurman verdween overigens op hetzelfde moment met de noorderzon...). We vermoeden dat deze verplaatsingen betrekking hebben op gepaarde vogels, die na hun eerste legsel actief op pad gaan om een nieuw vrouwtje te vinden (de vogels houden er niet alleen twee broedsels op na, maar ook wisselende partners). In één geval leek er een duidelijk verband tussen de verplaatsing van het mannetje en het maaien van een naburig perceel. 's Nachts waren de meeste mannetjes op hun roeplaats te vinden (waar ze ook waren gevangen); overdag werden ook uitstapjes over honderden meters afstand gemaakt, soms zelfs tot aan de overkant van de rivier. Aangezien ook de ligging van alle beschermde percelen op kaart is vastgelegd, zijn we straks in staat de actieradius van de vogels precies te koppelen aan de ligging van de percelen die tot 1 augustus ongemoeid zouden worden gelaten. Indien blijkt dat veel vogels zich overdag buiten de straal van 100 m rond hun roeplaats bevinden, is het risico dat de vogel door maaien (dat immers overdag plaatsvindt) in de vestigingsperiode wordt verstoord, groter dan tot dusverre aangenomen. Directe reacties op maaiactiviteiten konden we maar mondjesmaat vaststellen. Door de overvloedige regenval vanaf begin

juni en het hoge water in de rivieren waren deze zomer veel percelen met late maaidata tot ver in augustus nog niet gemaaid. Kwartelkoningen zullen daarvan ongetwijfeld hebben geprofiteerd, want zelden was er in juli en augustus nog zoveel vegetatiedekking beschikbaar als dit jaar. Meer dan anders zijn dan ook vrouwtjes met kuikens waargenomen, onder andere langs het Zwarte Water en de IJssel en in Drenthe. Resultaten van het onderzoek zullen later dit najaar beschikbaar komen, kijk op www.kwartelkoning.nl voor actuele informatie.

*André van Kleunen, Fieke Houkes,
Kees Koffijberg & Henk Sierdsema*

Het zenderonderzoek aan Nachtzwaluwen werd mogelijk gemaakt door financiële steun van het Prins Bernhard Cultuurfonds en werd uitgevoerd in samenwerking met Vogelbescherming Nederland. Het onderzoek aan de Kwartelkoningen werd mogelijk gemaakt door het Ministerie van LNV en werd uitgevoerd in opdracht van Vogelbescherming Nederland. Natuurmonumenten (Veluwe), Staatsbosbeheer (Zwarte Water en IJssel) en Landschap Overijssel (Zwarte Water) verleenden toestemming in hun terreinen onderzoek te doen.

Van Vogelaar tot Vogelteller

Als nieuwe medewerker educatieve communicatie, zet ik me in voor zowel de bestaande als nieuwe vrijwilligers van SOVON Vogelonderzoek. Graag wil ik je aandacht vragen voor ons cursusaanbod. Deze oproep is bedoeld voor een ieder die zijn/haar kennis wil uitbreiden en voor diegenen die het leuk vinden om hun kennis (en ervaring) over te dragen aan anderen.

Vanwege de grote waarde die wij hechten aan de instroom van nieuwe vrijwilligers en de correcte toepassing van telmethodes, vinden wij het belangrijk om vogelwerkgroepen te ondersteunen bij het geven van cursussen. Zodoende hopen we vogelaars op te leiden tot vogelteller en wellicht hun interesse te wekken voor één van onze telprojecten. Overweeg je als vogelwerkgroep één van de cursussen te gaan geven, dan kun je een handleiding en docentenmap aanvragen. Daarnaast kunnen de bijbehorende cursusmappen tegen een kleine onkostenvergoeding besteld worden.

SOVON kan ondersteuning en beperkte begeleiding bieden bij de volgende cursussen:

Opstapcursus: Vogels, van herkennen naar meten
BMP-inventarisatiecursus: Vogels, van kijken naar waarnemen
LSB-cursus: het ABC van het LSB
Watervogelproject-cursus
PTT-cursus (Punt Transect Tellingen)
BSP-nb-cursus (Bijzondere Soorten Project niet-broedvogels)

Wil je zelf je kennis uitbreiden of verfijnen, vraag dan bij een lokale vogelwerkgroep na of een van de onderstaande cursussen binnenkort van start gaat. SOVON organiseert zelf namelijk geen cursussen. Maar wellicht leidt je interesse en die van anderen tot het organiseren van een cursus bij jou in de buurt!

Heb je vragen rondom deelname aan telprojecten, het organiseren van cursussen of andere educatieve activiteiten dan kun je bij mij terecht. Neem gerust contact op via kim.hoozemans@sovon.nl. Dit geldt ook voor het aanvragen van cursusmateriaal en dergelijke.

Kim Hoozemans
 Nieuwe medewerker
 educatieve
 communicatie

